

Макарова М. В.,
канд. культурології, доцент,
Інститут журналістики
Київського університету імені Бориса Грінченка

Makarova Mariia,
Candidate of Sciences on Cultural Studies,
Associate Professor, Institute of Journalism
of Borys Grinchenko Kyiv University

УДК 655.41 (15/16): (477)

ВИДАВНИЧІ ОСЕРЕДКИ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ XVI–XVII СТ., ЇХ РОЛЬ У ЗБЕРЕЖЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ

PUBLISHING CENTERS IN THE WESTERN UKRAINIAN TERRITORIES OF XVI–XVII CENTURIES, THE IR ROLE IN PRESERVATION OF THE UKRAINIAN SPIRITUAL CULTURE

Анотація. На основі комплексного аналізу опублікованих і нововиявлених архівних матеріалів та стародруків здійснено спробу виявити роль і значення окремих друкарських осередків на західноукраїнських землях в розвитку культури України другої половини XVI–XVII ст. Розкрито історичні умови і тенденції розвитку українського книговидавництва дослідженого періоду. З'ясовано особливості друкарства на західноукраїнських землях, особливості використання українських стародруків в богослужбовій практиці та науково-освітній діяльності, в тому числі серед церковнослужителів та населення різних віросповідань. Охарактеризовано значення друкарства для розвитку української культури другої половини XVI–XVII ст.

Ключові слова: друкарство, друкована книга, стародруки, духовна культура, книжкова справа, книжкова продукція, видавничі осередки.

Abstract. Based on a comprehensive analysis of published and newly discovered archival materials and old books it was attempted to identify the role and importance of certain publishing centers in the western Ukrainian territories in development of culture of the second half of XVI–XVII centuries. It was revealed the historical conditions and trends of development of the Ukrainian book publishing for the research period. It is outlined the peculiarities of book publishing in the western Ukrainian territories, the peculiarities of use of the Ukrainian old books in liturgical practice and scientific and educational activities, including the church officers and the people of other faiths. It is described the significance of publishing for development of the Ukrainian culture of the second half of the XVI–XVII centuries.

Keywords: publishing centers, Ukrainian spiritual culture, old books.

Вступ. Зважаючи на проблеми пов'язані з книгодрукуванням в нашій державі, починаючи з її незалежності, оминаючи довгі історіографічні екскурси, ми звернемо увагу на українське книгодрукування на західних землях кінця XVI – середини XVII ст., тобто в період, коли воно розпочало формувати окремий напрям писемності, набуло ознак відновлення історичної пам'яті передусім на підставі оприлюднення давньоруських літописів і польських хронік як додаткових джерел інформації. Це стало головним інтелектуальним стимулятором у відродженні історичної свідомості українців, котрі, засвоюючи моделі та методи латинської вченості, відбирали з минувшини перш за все докази історичних прав руської спільноти.

Писемність завжди суттєво сприяла поширенню і збереженню духовної культури, а запровадження друкарства дало змогу залучати до культурного й політичного життя в Україні значно ширші верстви населення, сприяючи єдності розвитку культури різних регіонів України. Поширення друкарства стало важливим складником національно-культурного та духовного відродження українського народу в XVI–XVII ст. Зважаючи на це, вивчення книгописання та книгодруку допомагає простежити інтеграційні процеси в українській культурі, у сприянні її поширенню та забезпеченню спадкоємності.

Аналіз досліджень та публікацій. Для України, як країни східноєвропейського регіону, книжкова продукція мала свої особливості. Вона визна-

чалася, з одного боку, значно нижчим, порівняно з Центральною і Західною Європою, рівнем видавничої справи, а з іншого, її винятковим значенням для українського народу як засобу духовної консолідації, особливо в умовах тривалої епохи бездержавності та роз'єднання українських земель.

У вітчизняній науці є чимало теоретичних праць загально історичного, філософського і культурологічного характеру з досліджуваної теми. Ці проблеми досліджували О. Антонович, М. Возняк, Т. Горбаченко [1], М. Грушевський [2], Б. Гудзяк [3], В. Микитась, О. Мишанич, М. Попович, В. Смолій, Д. Степовик, К. Студинський, О. Толочко, І. Франко, В. Щурат, Н. Яковенко [4], Ю. Ясиновський [5] та ін. Серед них дослідники історико-книгознавчих та мистецтвознавчих проблем – М. Видашенко, Л. Дубровіна, Я. Запаско, Д. Зубрицький, Я. Ісаєвич, С. Кагамлик, Г. Ковальчук, Г. Логвина, М. Максимович, С. Маслов, В. Микитась, І. Огієнко [6], І. Панькевич, А. Петрушевич, І. Свенціцький, Д. Степовик, М. Ти-мошик, М. Шамрай, Ю. Яворський та ін.

Стосовно польської книгознавчої літератури, яка певною мірою представляє зазначену тему, доречно відзначити першу фундаментальну працю К. Естрайхера «Bibliografia polska». Важливо, що К. Естрайхер описував не лише польські книги, й українські та білоруські, видані на теренах польсько-литовської Речі Посполитої і пов'язані з ними тематично чи з особою автора. Не менш важлива в контексті зазначеного питання і праця М. Блонської [7]. Заборонена в Україні література була використана також у працях з історії раннього українського друкарства Л. Винара [8].

У дослідженні використані також матеріали Державного архіву Тернопільської області [9].

Із низки питань, щодо яких попередніми авторами висловлювалися суперечливі погляди, тут обґрунтовано найпереконливіші за сучасного стану джерел версії. Історія українського друкарства знайшла також своє відображення у працях Барнікотта і Сіммонса, вміщених в англійському книгознавчому часописі «Oxford Slavonic Papers» [10].

Важливим джерелом для вивчення даної проблеми є акти візитацій уніатських церков Правобережної та Західної України. Перші згадки щодо проведення візитацій в епархіях Уніатської Церкви припадають на 30-ті рр. XVII ст., але постійного і системного характеру вони набувають на початку XVIII ст. Проводилися візитації єпископами або їх вікаріями (у випадку з монастирями – протоархімандритами) з метою контролю релігійного життя та зміцнення церковної дисципліни. Візитатори складали акти відвідин парафіяльних церков та монастирів з описом їх майна. Складалися вони польською або латинською мовами і в залежності

від детальності опису можуть бути умовно поділені на *розгорнуті* або *скорочені*. В нашому випадку надзвичайно цікавою є та частина візитаційних актів, яка містить інформацію про наявність при храмах книг та богослужбової літератури. Якщо взяти до уваги визнаний наукою факт, що у XVII ст. українські друкарні видавали майже виключно релігійну та богослужбову літературу, стає цілком зрозуміло, що більша частина книжкової продукції зосереджувалася якраз у церквах і монастирях. Тому аналіз візитаційних актів дає потенційну можливість введення в науковий обіг нового фактичного матеріалу до історії книжкової справи в Україні. Перспективи вивчення згаданої проблематики значно розширилися після завершення фундаментального дослідження львівського історика І. Скочильяса [11], який тривалий час працював у зарубіжних та українських архівах з метою виявлення візитаційних актів парафіяльних церков Уніатської Церкви на Правобережній та Західній Україні. Результати своїх досліджень з реєстрами візитацій сотень церков Львівської єпископії та Київської митрополичої архієпархії автор опублікував у двох томах, давши науковцям ключ для подальших студій.

Окремо хотілося б звернути увагу, що візитаційні акти дають можливість ефективно досліджувати проблеми, які лежать у суміжних площинах історії книги та історії Церкви в контексті непростих міжконфесійних відносин в Україні. Мова йде про використання в уніатських церквах богослужбових книг, виданих у православних друкарнях України. Візитаційні записи уніатських церков Київщини, Галичини, центральної та південної Волині, а також Поділля, часто фіксують наявність книжкової продукції православних друкарень. Характерно, що інвентарні описи василіанських монастирів другої половини XVII ст. також містять згадки про наявність в їх бібліотеках книг православних видань.

Таким чином, дослідження візитаційних актів, передусім їх розширених версій, дає можливість дослідникам робити обґрунтовані висновки та узагальнення щодо широкого кола проблем, пов'язаних з історією книги в Україні. В їх числі – забезпечення церков богослужбовою літературою, тематика зазначених книг, ступінь поширення видань окремих друкарень у конкретних регіонах України, процеси книгообміну на українських землях тощо. Отже, дослідження візитаційних актів є надзвичайно перспективним і дасть можливість ширше та всебічніше висвітлити історію книги і книжкової справи в Україні зазначеного історичного періоду.

Таким чином, існує значний обсяг наукової літератури, який в тій чи тій мірі торкається окресленої проблематики. Водночас огляд досліджень

з цього предмету виявляє і чимало білих плям в історії української видавничої справи.

Мета статті – дослідити діяльність окремо взятих видавничих осередків на території Західної України XVI–XVII ст., а також використання стародруків в богослужбовій практиці та науково-освітній діяльності.

Методи дослідження. Під час дослідження було застосовано історичний, описовий та порівняльний методи. Використані також загальнонаукові методи аналізу, синтезу та узагальнення.

Результати й обговорення. З кінця XVI ст. на західноукраїнських землях в найголовніших культурних і релігійних центрах виникають видавничі осередки, які акумулюють інтелектуальний потенціал українського народу. Такими були видавничі і культурно-просвітницькі осередки: князя К. Острозького (початок веде з 70–90 рр. XVI ст.) на Волині, Львівський при Успенському братстві (виник не пізніше 1585 р.), друкарні у Дермані (1602–1605) та Уневі, а пізніше і в Почаєві.

В історії Острозького осередку визначають три основних періоди діяльності. Дослідники, проте, розходяться щодо їх визначення. Так, М. Грушевський у своїй праці «Культурно-національний рух на Україні в XVI–XVII віці» подає такі періоди: 1570–1580 рр., 1590–1600 рр. і період занепаду 1608–1624 рр. – до часу заснування єзуїтської колегії онукою К. Острозького – Ганною-Алоїзою Ходкевич. Сучасні дослідники І. Мицько, Я. Стратій та ін. виділяють такі хронологічні проміжки в існуванні осередку: перший, 1576–1586 рр., характеризується «значним інтелектуальним спалахом – випуском першої у світовій практиці повної Біблії церковнослов'янською мовою (1581)»; другий, 1587–1619 рр., час найвищого розквіту, коли у складі гуртка зосереджуються видатні особистості з українських (Гаврило Дорофійович, Ісаакій Борискович, Герасим Смотрицький, Василь Суразький, Клірик Острозький) та іноземних (греки Кирило Лукаріс, Никифор Парасхес-Кантакузен, латиномовний поет Симон Пекалід, поляки-католики Мартин Броневський, Ян Лятош) учених; третій, 1620–1636 рр., період занепаду.

Склад Острозького гуртка був досить різномірним: до нього входили як церковні, так і світські діячі, які при цьому належали до різних конфесійних напрямів. У цьому простежується унікальна прикмета Острозького центру – залучення до співпраці діячів різних конфесій, ідеологічних та політичних орієнтацій при домінуючому православному спрямуванні діяльності осередку. Як наслідок, в Острозькому центрі вперше відбулося перехрещування давньоруських, візантійських і західноєвропейсь-

ких культурних та освітніх традицій. Основною засадою в науково-видавничій діяльності осередку була орієнтація не на вузько-національні інтереси, а на потреби всього православного слов'янського регіону, відповідно пріоритетною у перекладі і виданні Біблії та інших творів греко-візантійської літератури була церковнослов'янська, а не тогочасна українська мова.

Острозька Біблія була найбільшою – і за обсягом тексту, і за розмірами – книгою, друкованою кириличним шрифтом. І тираж мала найбільший серед усіх кириличних друків, які побачили світ до 1610 р. Виглядала не гірше будь-якого польського видання Святого Письма, а рівнем наукової редакції не поступалася й найкращим латинським, грецьким чи давньоєврейським публікаціям. Острозький розумів, що значення його починання виходить далеко за рамки суто руської чи, навіть, східнослов'янської спільноти. Як сказано у вступному слові, видання передбачалося для православних читачів усього слов'янського світу та ще, мабуть, Молдови й Волощини. Крім того, Острозька Біблія була не тільки плодом, але й стимулом руського відродження кінця XVI ст., бо підняла хвилю редакційної, літературної, педагогічної та видавничої діяльності. А як релігійно-культурне досягнення монументальної ваги, сприяла утвердженню гідності й самобутності православних русинів.

Під кінець століття видавнича діяльність друкарні пішла на спад. Між 1581 і 1594 рр. тут не було видано жодної книжки. Як вважає І. Мицько, К. Острозький припинив видавничу діяльність в Острозі, щоб не зашкодити у складних і делікатних церковних і геополітичних переговорах між Римом, Річчю Посполитою й Москвою, в яких сам брав участь [12, с. 43].

На сьогодні відомо 28 видань Острозької друкарні за весь час її існування загальним обсягом 1527 друкованих сторінок. З них 7 літургійних творів (28,9 % всієї продукції), антикатолицька публіцистика (10 видань), навчальна література і богословські праці. За мовою видання розподіляються таким чином: 14 надруковано церковнослов'янською мовою, 6 – «русською» (тогочасною українською мовою), в 4-х – в основний церковнослов'янський текст вставлено українські статті, 1 видання двомовне. Історичні твори, підготовлені в колі Острозького літературно-наукового гуртка, не збереглися. Однак дослідники на основі попередніх свідчень припускають дотримання Острозьким осередком вітчизняної історичної традиції київського зразка. Це, зокрема, підтверджує тотожність принципу розповіді «Київського літопису» і викладу «Острозького літопису», який, хоча і створений поза межами Острозького гуртка, проте мав широке застосування серед інтелектуальних кіл Волині.

Протягом півстолітнього існування Острозький культурно-освітній осередок сформував ціле покоління талановитих перекладачів, передусім з грецької мови. Якщо на початковому етапі існування осередку – в період підготовки до видання Острозької Біблії – переклади й редагування здійснювали здебільшого приїжджі греки, то пізніше ці завдання успішно виконували місцеві острозькі вихованці (з 1602 по 1605 рр. продовжувалася праця над перекладами у Дермані). Найактивнішим з них був ієромонах Кипріян, досконалий знавець грецької мови («муж в еллінском діалекті искусен»), учасник – як перекладач – Берестейського православного собору 1596 р. Йому належить збірник перекладів візантійських тенденцій та афоризмів «Пчела», виконаний у Дермані 1599 р. та «Синтагматикон» митрополита іладельфійського Гавриїла Севера (1603). Останній пізніше отримав широке поширення у Києві та Львові. Як вважають дослідники, вплив Синтагматикона помітний у «Требнику» Петра Могили (К., 1646), другій передмові до «Службеника» Тарасія Земки (К., 1629), творі Арсенія Желиборського «О містеріях...» (Львів, 1642). У 1605 р. Кипріян завершив переклад «Бесід на Євангеліє» Іоанна Золотоустого, а пізніше інший його твір – «Бесіди на 14 послань апостола Павла», який з певними корекціями було видано у Печерській друкарні 1623 р. 23 березня 1611 р. анонімний учень Острозького училища здійснив складний переклад з грецької на церковнослов'янську мову книги Теодора Авукари «Противу различных еретиков ѱодей же и срацин».

Діячі Острозького видавничого осередку підтримували тісні зв'язки з осередком князя А. Курбського у Миляновичах. Відомо, наприклад, що переклади, виконані діячами його кола, були використані в острозьких виданнях «Маргарит» Іоанна Златоустого (1594) і «Книга о постничестве» Василя Великого" (1595). Полемічні твори А. Курбського використав у своїй «Истории о листрийском... синодъ» острозький перекладач Купріян. Він також редагував і популяризував твори Максима Грека, які поширював на Україні А. Курбський.

У межах Острозького осередку фактично сформувалася перша наукова установа України, зокрема один з провідних центрів грецистики, діяло найпотужніше на той час українське видавництво. Активна видавнича і просвітницька діяльність Острозького гуртка, видані ним полемічні та богословські книги та виховання у Острозькій слов'яно-греко-латинській колегії кадрів визначних культурних і церковних діячів по праву заслужила визнання сучасників і славу «Острозьких Афін».

Видатним культурним осередком на Волині, безпосередньо пов'язаним з Острозьким літератур-

но-науковим гуртком, був Дерманський монастир. Цьому сприяло і його вигідне розташування – між офіційним центром маєтків князів Острозьких у Острозі і Дубном – основною резиденцією К. Острозького, та наявність у монастирі великої бібліотеки: ще в 1571 р. вона нараховувала 40 «посполитих» (світських) книг.

На думку дослідників, прибуття Івана Федорова до Дермані і призначення його 1575 р. справцею (управителем) Дерманського монастиря могло свідчити про бажання князя К. Острозького створити саме тут культурно-освітній заклад чи перемістити його з Острога (що згодом фактично і відбулося). Призначення Івана Федорова було не випадковим і з інших мотивів. Прибуткові маєтки монастиря, наявність значної книгозбірні та монахів-книжників, які підтримували тісні контакти з Балканами і Константинополем, – все це могло послужити на користь просвітницькій справі.

Перше свідчення про культурну діяльність в Дермані припадає на 1599 р.: тут, як уже згадувалося вище, монахом Кипріяном було перекладено з грецької мови популярний на той час збірник афоризмів «Пчела». Тогочасним настоятелем Дерманського монастиря (1591–1601), був архімандрит Геннадій, який перед тим (з 1588 р.) служив намісником Львівського Онуфріївського монастиря. Ця обставина забезпечила тісні контакти Дерманської обителі з діячами відомого Львівського осередку.

Розквіт культурно-освітньої діяльності в Дерманському монастирі припадає на початок XVII ст. У 1602 р. грамотою князя К. Острозького у монастирі вводиться новий спільножитний устав і створюється школа, в яку мали прийматися «способнейшие до науки» учні для навчання «письма словенского, греческого и латинского». Як вважає Я. Ісаєвич, фактичне переміщення Острозького осередку в Дермань, було викликано кількома причинами: по-перше, погіршенням здоров'я князя К. Острозького, який в одному з своїх листів писав, що доживає останні роки; по-друге, підготовкою поділу Острога між синами князя, з яких православний Олександр. На думку І. Мицька, започаткування монастирського училища і переміщення друкарні з Острога мало привернути до Дерманського осередку не лише місцевих клириків, а й учених і літераторів з Острозької академії.

Дерманським ігуменом в цей час став відомий церковний і культурний діяч, протосингел Александрійського патріарха Ісакій Борискович (Святого-рець). На його запрошення в Дерманському осередку займалися перекладацькою і редакторською роботою для видання Октоїха у 1604 р. Іов Княгиницький та ієродиякон Кипріян, відомий своєю

діяльністю в Острозі. Однак першим дерманським виданням вважається панегірик на смерть князя О. Острозького «Лямент дома Острожских...», яке датується січнем–лютим 1604 р. У лютому 1605 р. зі стін Дерманської друкарні виходить лист-послання Александрійського патріарха Мелетія Пігаса до єпископа Іпатія Потія, яке переклав з грецької на слов'янську мову Іов Борецький, на той час ще викладач школи при Львівському братстві. За період після 1605 р. не вдалося виявити матеріалів стосовно культурно-просвітницької діяльності обителі, хоча до 30-х рр. XVII ст. Дерманський монастир ще зберігав роль ідеологічного православного центру.

Унівська друкарня була створена єпископом Арсенієм Желіборським. У середині XVII ст. (1648 р.) тут побачило світ її перше видання – «Псалтир». У передмові друкаря Андрія Скольського йшлося про серйозні видавничі плани Унівської друкарні, яка мала стати «книготворною і піснетворною».

У 1660 р. вийшли «Акафисти» з перемогою Арсенія Желіборського, а постійне книгодрукування започаткував новий архимандрит Варлаам Шептицький, який у 1669 р. отримав королівський привілей на друкарню.

За час діяльності Унівської друкарні (1646–1770 рр.) вийшло близько 70 видань, з них не було жодної книжки великого формату. Крім «Псалтирів» і «Букварів», в Уневі друкували «Часослови», «Молитовники» і «Акафисти» малого формату. Таку специфіку репертуару можна пояснити тим, що керівництво друкарні усвідомлювало: їй буде складно конкурувати з літургійними друками більших видавничих осередків – Лаври і Львівського братства. У той самий час, попит на дешеві малоформатні видання, які значною мірою були призначені для домашнього читання, був настільки великий, що давав можливість одразу кільком видавничим осередкам провадити прибуткову діяльність у цій царині.

Заслугою Унівської друкарні був також її внесок у публікування переважно українськомовних богословських, катехитичних та релігійно-моралізаторських творів. Серед них – передрук київського видання «Виклад о церкві» Феодосія Софоновича, до якого в перекладі українською книжною мовою було включено «Житіє князя Володимира» (1670). Пізніше, 1680 р., побачило світ «Зерцало до преїзріння і латвійшого зрозуміння віри святої» Йосифа Шумлянського, також українською мовою, з додатком твору Сильвестра Косова «О мистиріях», що раніше був надрукований в Києві. З благословення перемишльського єпископа Інокентія Винницького 1685 р. в Уневі опублікували Катехизис з трактатом «Наука або способ диспонування на смерть кожному християнину». У 90-х роках було

передруковано дві популярні праці Кирила Транквіліона Ставровецького – «Зерцало богословія» (1692) та «Євангеліє учительне» (1696). На думку Ю. Ясиновського, наприкінці 90-х рр. в Унівській друкарні розпочали підготовку до друку першого нотного «Ірмологіону», який 1700 р. видала перенесена до Львова друкарня єпископа Шумлянського.

Протягом кількох наступних десятиліть Унівська друкарня не діяла і тільки у 1732 р. відновила свою роботу, продовжуючи попередню традицію видання малоформатних книг богословсько-катехитичного і літургійного характеру.

Тематика стародруків та їх поділ за жанрами відображають загальні тенденції розвитку української культури тогочасної доби. Не випадково перші видання в Україні мали літургійний, богословський та навчально-дидактичний характер, ознаки секуляризаційних процесів в українському друкарстві були дуже слабкими. У період 1586–1615 рр. літургійні видання та молитовники становили 13 % від кількості назв видань і 41 % їх загального обсягу. Велику частку друкованої продукції становили богословські (25,4 %) і релігійно-полемічні (13,3 %) твори, які служили ідеологічним обґрунтуванням суспільно-політичних та релігійних рухів і течій в тогочасній Україні. Характерно, що навчальна література становила лише 11 % загальної кількості публікацій і 12,5 % їх загального обсягу. В наступному тридцятиріччі (1616–1645 рр.) кількість літургійних видань зросла до 24 %, їх загальний обсяг – до 66,7 % переважно за рахунок зменшення обсягу навчальної літератури і полемічних творів.

Суто літературні публікації (вірші, програми п'єс, панегірики), а також окремі видання у сфері гуманітарних та природничих наук (тези диспутів, посібники з граматики, історії тощо), за незначним винятком, виходили малими тиражами і призначалися для вузького кола читачів. Видавалися вони різними мовами – книжною українською, церковнослов'янською, але найчастіше – польською або латинською. Специфіка українського книжкового ринку кінця XVI–XVII ст. та особливості попиту на друковану продукцію вплинули на структуру видавничих підприємств в Україні досліджуваного історичного періоду. За формою власності тодішні друкарні в Україні поділялися на приватні, братські, єпископські, монастирські.

Висновки. Історичні умови і тенденції розвитку друкарства у другій половині XVI–XVII ст. – дозволяють відзначити, що розвиток книжкової справи в Україні мав свою специфіку та особливості, які істотно відрізняли його від аналогічних процесів в країнах Західної та Центральної Європи. Це було зумовлено обставинами соціально-економічного роз-

витку українських земель. Входячи до складу польсько-литовської держави та відіграючи роль аграрного регіону європейського цивілізаційного простору, Україна виявилася поза тими процесами, що стимулювали активний розвиток книжкової справи в країнах Центральної та Східної Європи. За таких умов український книжковий ринок був надзвичайно вузьким порівняно з європейським, і це не в останню чергу пояснює той факт, що українські друкарні досить пізно вийшли на історичну арену. Повільний соціально-економічний розвиток, відсутність національної буржуазії, переважаючі в суспільних відносинах поняття та звичаї, запозичені з епохи пізнього феодалізму, призвели до того, що основним споживачем книжкової продукції в Україні була церква, навколо якої, з огляду на історичні обставини, гуртувалося не тільки релігійне, а й світське життя. Цілком природно, що з кінця XVI ст. і до останніх десятиріч XVII ст. більшість великих за обсягом книг, які виходили в світ значними тиражами, були передусім богослужбовими текстами і молитовниками. Також виходила друком агіографічна література.

Друкована книга XVI–XVII ст. українських друкарень відіграла важливу соціокультурну роль, оскільки виступала основною формою фіксації та трансляції досвіду, який забезпечував збереження і систематизацію знань в усіх галузях, а в наш час сприяє сучасній цивілізації відтворювати себе, розвивати науковий світогляд і саму науку, сучасні форми пізнання. Українські стародруки того періоду виконували богослужбову, релігійну, навчальну, просвітницьку, енциклопедичну та морально-повчальну функції.

Список літератури

1. Горбатченко Т. Г. Вплив християнства на становлення писемної культури Русі-України: філософсько-релігієзнавчий аспект : монографія / Т. Г. Горбатченко. – Київ : ВЦ «Академія», 2001. – 272 с.
2. Грушевський М. Історія України-Руси / М. Грушевський. – Т. 6. – С. 437–441 ; Т. 7. – С. 406–411.
3. Гудзяк Б. Криза і реформа: Львівське братство і грецький Схід / Богдан Гудзяк. – Львів : Інститут Церкви Львівської Богословської Академії, 2000.
4. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. / Наталя Яковенко. – Київ : Кригіка, 2002. – 416 с.
5. Ясинівський Ю. Колекція стародруків бібліотеки Унівського монастиря / Ясинівський Юрій // Ковчег. Наук. збірник із церковної історії. – Львів, 2001. – С. 511–524.
6. Огієнко І. Історія українського друкарства / Іван Огієнко [Т. 1 : Львів, 1925]. – Перевидання. – Київ, 1994.
7. Błońska M. Polonica cyrylicie XV–XVIII wieku czyli o drukach cyrylicie wydawanych w państwie polsko-litewskim // Z badań nad dawną książką: Studia ofiarowane profesor Alodii Kaweckiej-Gryczowej w 85-ecie urodzin, 2. – Warszawa, 1993.

8. Wynar L. History of Early Ukrainian Printing 1491–1600. – Denver, 1962 ; Винар Л. Історія українського раннього друкарства 1491–1600. – Чикаго ; Денвер, 1963.

9. Державний архів Тернопільської області. – Ф. 258 : Духовний собор Почаївської Успенської лаври. – Оп. 3, спр. 68, 146.

10. Barnicott P.-A. Some unrecorded early printed Slavonic books in English libraries / Barnicott P. A., Simmons J.-S.-U. – Oxford Slavonic Papers, 1951. – Vol. II.

11. Скочиляс І. Генеральні візитації Київської унійної митрополії XVII–XVIII ст. / Ігор Скочиляс : у 2 т. – Львів, 2004.

12. Мицько І. Роль Острозького культурно-освітнього осередку в розвитку української духовної культури / Мицько І., Стратій Я. // Українське бароко. – Київ, 1993. – С. 154–156.

Reference list

1. Horbachenko T. H. Vplyv khrystyianstva na stanovlennia pysemnoi kultury Rusi-Ukrainy: filosofskorelihiieznavchyi aspekt : monohrafiia. – Kyiv : Vydavnychi tsestr «Akademiiia», 2001. – 272 s.
2. Hrushevskiy M. Istoriia Ukrainy-Rusy / M. Hrushevskiy. – T. 6. – S. 437–441 ; T. 7. – S. 406–411.
3. Hudziak B. Kryza i reforma: Lvivske bratstvo i hretskiy Skhid / Bohdan Hudziak. – Lviv : Instytut Tserkvy Lvivskoi Bohoslovskoi Akademii, 2000.
4. Yakovenko N. Paralelnyi svit. Doslidzhennia z istorii uiaвлен ta idei v Ukraini XVI–XVII st. / Natalia Yakovenko. – Kyiv : Krytyka, 2002. – 416 s.
5. Yasynovskiy Iu. Kolektsiia starodrukiv biblioteky Univskoho monastyria / Yasynovskiy Yurii // Kovcheg. Naukovyi zbirnyk iz tserkovnoi istorii. – Lviv, 2001. – S. 511–524.
6. Ohienko I. Istoriia ukrainskoho drukarstva / Ivan Ohienko [T. 1 : Lviv, 1925]. – Perevydannia. – Kyiv, 1994.
7. Błońska M. Polonica cyrylicie XV–XVIII wieku czyli o drukach cyrylicie wydawanych w państwie polsko-litewskim // Z badań nad dawną książką: Studia ofiarowane profesor Alodii Kaweckiej-Gryczowej w 85-ecie urodzin, 2. – Warszawa, 1993.
8. Wynar L. History of Early Ukrainian Printing 1491–1600. – Denver, 1962 ; Vynar L. Istoriia ukrainskoho rannoho drukarstva 1491–1600. – Chikago ; Denver, 1963.
9. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti. – F. 258 : Dukhovnyi sobor Pochaiivskoi Uspenskoii lavry. – Op. 3, spr. 68, 146.
10. Barnicott P.-A. Some unrecorded early printed Slavonic books in English libraries / Barnicott P. A., Simmons J.-S.-U. – Oxford Slavonic Papers, 1951. – Vol. II.
11. Skochylias I. Heneralni vizytatsii Kyivskoi uniinoi mytropolii XVII–XVIII st. / Ihor Skochylias : u 2 t. – Lviv, 2004.
12. Mytsko I. Rol Ostrozkooho kulturno-osvitnoho oseredku v rozvytku ukrainskoi dukhovnoi kultury / Mytsko I., Stratii Ya. // Ukrainske baroko. – Kyiv, 1993. – S. 154–156.

Подано до редакції 20. 10. 2015 р.

Макарова М. В., канд. культурології, доцент,
Институт журналистики
Киевского университета имени Бориса Гринченко

**ИЗДАТЕЛЬСКИЕ ЦЕНТРЫ НА ЗАПАДНОУКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ XVI–XVII ВЕКОВ,
ИХ РОЛЬ В СОХРАНЕНИИ УКРАИНСКОЙ ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЫ**

Аннотация. На основании комплексного анализа изданных и вновь обнаруженных архивных материалов и первопечатных изданий предпринята попытка прояснить роль и значение отдельных книгопечатных центров на западноукраинских землях в развитии культуры Украины второй половины XVI–XVII веков. Изложены исторические условия и тенденции развития украинского книгоиздания исследуемого периода. Определены особенности первопечатания на западноукраинских землях и предназначение украинских первопечатных изданий для богослужебной практики и научно-образовательной деятельности, в том числе среди церковнослужителей и населения иных вероисповеданий. Охарактеризовано значение печатного дела в развитии украинской культуры второй половины XVI–XVII веков.

Ключевые слова: издательские центры, украинская духовная культура, первопечатные издания.